

lékezett ránk tavalyról, és bemutatta a szokásos trükkjeit, a gyerekek nevettek, viháncoltak, mint két kis ebihal, összevesztek, kibékültek, a városfal mellvédjénél álltunk, néztük a vizet, szőke naphalammak jól állt a fekete háttér, hazafelé a benzinkútnál vettem egy üveg bort, lefektettük az ivadékokat, megvártam, míg mindenki elalszik, és kiültem ide az erkélyre,

már csak egy-két éjszakai bár tart nyitva, szemben a megvilágított torony hosszúkás ablakokkal, az árbocok tetején piros jelzőfények, érzem a tompán mozgó víztömeget odalent, mindenki közös szomjúságát, egy éve vagy tíz éve vagy negyven éve, a sorok mára visszarendeződtek, eltűntek az apró repedések, hibák, mint egy omlás távolodó robaja, forró vagyok, néma és csordultig telt, átcsúszom rézsút egy közömbös térbe, nem hallom a víz hívását, a víz sziréndalát, emberek állnak majd a kompon, minden ugyanúgy lesz, ugyanaz a matróz napszemüvegben a kormánykeréknél, csontból és bőrből faragott arc, duruzsol a motor, ugyanazok a lámpák, zászlók, radarok odafönt, hátul a víz ugyanúgy nyílik szét V alakban, és elől a hegy a parton ugyanúgy hajol a mélység fölé.

KILÉNYI IRMA LEVELESLÁDÁJÁBÓL (III)

Közreadja és a jegyzeteket írta Valachi Anna

Terescsényi Györgyné – Kilényi Irmának

Budapest, 1939. január 4.

Kedves Kilényi Irma

Én, a Terescsényi Gyurka felesége jöttem el Magához. Választ hozok a levélre.

Ne haragudjék rám ezért a látogatásért, és Gyurkáról se gondoljon semmi rosszat, hogy ezt a látogatást megengedte nekem.

Mint kedves, régi ismerőst köszöntöm. Olyan sokat, olyan gyakran beszélgettünk a Kárász utcai vásárnapokról, szinte úgy érzem, akkor ismertem meg mindnyájukat.

Sajnos, egy sor írást, levéltöredéket, semmi emléket nem tud küldeni a Juhász-múzeumhoz.

Én azonban elhoztam magammal a vásárnap esti séták alatt elhangzott vallomásokat. Ezért kértem engedélyt Gyurkától a levélíráásra, hogy elmondjam én, amit Juhász Gyula vallott az esti séták alatt Gyurkának.

Ez a vallomás a legértékesebb emlék, amit csak kaphat Juhász Gyuláról.

Maga jelentette Juhász Gyulának a legtisztább, a legszebb, a legőszintébb szerelmet. Annyira szerette Magát, hogy nem volt bátorsága az életét odaláncolni az Ő életéhez.

Maga, kedves Irma, nem is sejthette, hogy még a legszebb Anna-dalok is valami különös menekülést jelentettek; a Maga iránt érzett tiszta, nagy szerelmének az érthetetlen leplezését, elleplezését szolgálták.

Juhász Gyula vallomásai titoktartásra kötelezték a jó barátot. A Kárász utcai délutánok mindig összeveszéssel végződtek.

Terescsényi Gyurka, a változatlan régi, jó barát, ezért késett a válasszal.

Nem véletlen az, kedves Irma, hogy éppen ott volt Juhásznéknál, mikor Gyula örök álomra indult. Ott kellett lennie! Az aludni készülő erre várt, hogy elvigye – és egyedül csak azt is vitte magával – a Maga iránt érzett legtisztább szerelmet.

Ezért tud Vele oly szépen, jólesően beszélgetni a kettőbe tört kereszt mellett is. Úgy-e nem haragszik rám, hogy ezeket elmondtam Magának?

Hiszem, hogy Juhász Gyula sem haragszik, mert Terescsényi nem volt titoktartó. Sokszor átfut az agyamon a gondolat, talán ha nem hallgat, bátorságot vett volna Juhász Gyula is.

Ezért a gondolatomért se nehezteljen rám. Fent intézik a sorsunkat.

Gyurka nagyon szívesen venne minden közlést Juhász Gyuláról. Írjon, Irma, írjon! Tiszteletteljes kézcsókját és őszinte baráti üdvözetét küldi.

Én pedig szintén úgy búcsúzom Magától, mint régi kedves ismerősömtől.

Igaz szeretettel köszöntöm, a viszontlátásig.

Terescsényi Györgyné Gizi
IX. Bakáts utca 5. fszt. 2.

Autográf levél. (Kilényi-gyűjtemény, 5/45.)

„Választ hozok a levélre”: Kilényi Irma ekkoriban kiterjedt levelezést folytatott, mert Juhász Gyula minden barátjától, pályatársától – köztük Terescsényi Györgytől is – szóbeli emlékeket és tárgyi dokumentumokat kért a Juhász Múzeum anyagához.

„Éppen ott volt Juhásznéknál, mikor Gyula örök álomra indult”: célzás arra, hogy Kilényi Irma 1937. április 5-én, a költő 54. születésnapját követő estén fölkereste Juhász Gyulát, akivel nem válthattott szót, mert édesanyja szerint már bevette az altatót, ezúttal a halálos dózist. Másnap, a kórházban, már nem tudták többé magához téríteni.

Kilényi Irma – Szabó Lőrincnek

Szeged, 1939. január 16.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Kedves jó Szabó Lőrinc!

Először is hálásan köszönöm a nekem küldött Hármaskönyvet, mondhatom, olyan gyönyörű, igazán költői munka az egész, hogy nagy örömet okozott velem!

Nagyon különös, sokszor elhatározott s százszor megint elvetett okból fordulok most Önhöz. Nem a főszerkesztőt keresem, most Szabó Lőrinctől, drága Barátom utolsó jó emberétől kérek, könyörgök segítséget, megnyugvást, világosságot, kiutat!

Bizonyára tudja, hogy 20 év óta Juhász Gyula mellett éltem, én voltam az a „titkárféle lányismerős”, kiről Ön a Válaszbeli nekrológban így emlékezik, sokat voltunk együtt, beszélünk költészetről, irodalomról, színházról, nagyváradi boldog indulásáról, a váci noviciatusról, mindenről, ami bennünket érdekelt, én előadást rendeztem, amelyben Ó Baudelairet, Shakespearet, Kiss Józsefet, Arany Jánost ismertette, s a honoráriumon elküldtük utazni, Bécsben volt többször is, s mindig új, friss impressziókkal jött haza, segítettem Neki minden munkájában, leveleztem helyette, adminisztráltam, küzdöttem, harcoltam érte, mikor támadták, elgáncsolták, s betegsége alatt is mellette álltam, s minden erőmmel próbáltam visszarántani a rémületes örvényből, amely elsodorta...

Juhász Gyula mindig igen kedves, ragaszkodó Barát volt, tréfásan „titkár úrnak” hívott, így mutatott be is mindenkinek, s ebbeli minőségemben, mint fejedelmi honoráriumot, minden vasárnap este egy homlokcsókot nyújtott át a vasárnap délutáni társaság előtt. Minden versét hozzám hozta, s először itt olvasta fel, mielőtt közölte, hordta özönével a könyveket, szebbnél szebb képeket, melyeket művészbarátaitól (Rudnay, Aba-Novák, Istokovits) kapott – értse meg, a legszebb, legrágább baráti kapcsolat fűzött össze bennünket, ami csak kivételes embereknek adatott. –

Most, hogy minden reá vonatkozó relikviát felkutatok, írtam Terescsényi Gyurkának is, ki évekig bizalmas jó barátja volt, s minden vasárnapját nálam töltötte, míg Szegeden élt. A válaszát elküldöm Önnek azért, hogy segítsen nekem megfejteni ezt a szörnyű titkot, ami most földre sújtott, ami felkavarta egész bensőmet, én erről soha-soha nem tudtam, itt állok a végsőkéig megdöbbenve, s a zokogás fojtogatja a torkomat, mi volt ez, miért kellett ennek így történnie, miért nem tudtam még jobban szeretni s megtartani az életnek minden életek legtokéletesebbjét? Öntől kérdem, kedves Szabó Lőrinc, mit tud Ön, mit vallott Önnek, aki előtt kellett hogy megnyíljon betegségében vergődve, hisz’ Ön azt írja, hogy „isten büntetésének okai közt emlegette, hogy el kellett volna vennie egy lányt, de már késő”... Ön volt az utolsó jó embere, akivel még beszélt, helyesebben Ön tudott Vele beszélni, s rendkívüli hatással lehetett Pesten is reá, mert itthon sokat beszélt Önökről, a kis Kláráról, s szinte büszkén mutatta Önnek egy Pesti Naplóban jött nagyobb versét (amit itt őrizek most is) „lássa, ezt az én betegségem hatására írta Szabó Lőrinc!” –

Lássa, kedves Szerkesztő Úr, valami kimaradt a Hármaskönyvből: nincs egyetlen olyan levél sem, amely onnan átról, a síron túlról jött. Mikor Ön tőlem levelet kért, nyugodtan küldtem el a közölteket, nem tudtam, hogy vannak a túlvilágról küldött szerelmes levelek is...

A drága Barát emlékére kérem Önt, közölje velem, ha emlékszik még valamire Vele kapcsolatban, majd egyszer, ha ráér, lesz egy nyugodt öt perce, hisz’ tudom, milyen hajsolt élete van, én várni fogok, csak egy megnyugtató sort is hálával fogadok.

Ne nehezteljen reám, ígérem, nem fogom eztán háborgatni, most is nehezen szántam reá magam.

Sok hálás köszöntéssel:

Kilényi
Kárász u. 14. III. 13.

Autográf levél. (MTA Kézirattár, MS 4682/264 I.)

„Ön a Válaszbeli nekrológban”: Szabó Lőrinc a *Válasz* 1937. májusi számában emlékezett meg Juhász Gyulához fűződő kapcsolatáról.

Rudnay Gyula (1878–1956): festőművész, Juhász Gyula barátja. A költő verse – *RUDNAY GYULÁHOZ* címmel – a *Magyarország* 1925. május 17-i számában jelent meg. A címzett levélben köszönte meg a költeményt: „Nagyon meghatott a »Magyarország«-ban ma megjelent, nekem szóló versed. [...] S hálásan köszönöm nagy kincséd, amit rám pazaroltál – ami ismét felemelt, a sokszor elesettet.” (JGYÖM, 2. VERSEK, 1912–1925. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály és Péter László. Akadémiai Kiadó, 1963. 75. Lásd még: Péter László: A FESTŐ ÉS A KÖLTŐ BARÁTSÁGA. *Csongrád megyei Hírlap*, 1960. január 5.)

Aba Novák Vilmos (1894–1941): festőművész.

Istokovits Kálmán (1898–1990): festőművész. Juhász Gyula 1928. május 7-én ISTOKOVICS címmel a *Hétfői Rendkívüli Újságban* méltatta „a rézkarc mesterét”, miután előző nap ő nyitotta meg tárlatát a Kass Galériában: „Istokovics Kálmán neve ma azt jelenti nekünk a grafika terén, amit Rudnay Gyuláé a piktúrában. Örömmel és elégtétellel üdvözljük szegedi kiállítása alkalmából a beérkezett, de még mindig fölfelé törekvő fiatal mestert, aki bizonyosan nálunk is megtalálja híveit, mint

ahogy Firenzében, Velencében, Londonban és a többi nagy európai művészi központokban megtalálta.” (JGYÖM, 8. 233–234.)

„büszkén mutatta Önnek egy Pesti Naplóban jött nagyobb versét”: a *Pesti Napló* 1930. január 26-i számában jelent meg Szabó Lőrinc „Menekülsz, és nincs kegyelem” kezdetű, TALÁLKOZÁS című verse, amely költője utólagos vallomása szerint „őröla (tehát kettőnkéről vagy saját magamról) szól”. (Szabó Lőrinc: VERS ÉS VALÓSÁG. BIZALMAS ADATOK ÉS MEGFIGYELÉSEK. Osiris, 2001. 478.)

Lázár Miklós – Kilényi Irmának

Budapest, 1939. február 12.

Kedves Irma!

E pillanatban kaptam meg a levelét és a gyönyörű Juhász-cikket, sietve válaszolok, mert még az éjszaka Londonba utazom, ahonnan csak nyolc-tíz nap múlva jövök haza. A cikket nyomban leadattam, a honoráriumot elküldjük, amint visszaérkeztem; vasárnap lévén nem tudok utalni, de nyugodt lehet, hazaérkezésem után postára adják a pénzt.

Szívből köszönti
mindig kész híve

Lázár Miklós

Gépirásos levél *A Reggel* céges levélpapírján. (Kilényi-gyűjtemény, 4/33.)

Terescsényi Györgyné – Kilényi Irmának

Budapest, 1939. március 21.

Kedves Irma

Megint eljöttem hozzád. Beszélgetni egy kicsit. Gyuri úgy el van foglalva és annyit ír, hogy tőle nehéz kivárni valamilyen levélformát.

Addig is, míg sor kerül az ő beszélgetésére, felelek én a kérdéseidre. Az említett vasárnapi séták összevezéssel végződtek. Gyula Rólad beszélt, Gyuri biztatta, hogy szólj Neked az érzelmeiről. Hogy vegyen feleségül, legyen bátor, álljon a sarkára. De szegény Juhász Gyulán túlságosan gyámkodott az anyja is.

Hidd el csak, Irma kedves, az igazságot, nem szánalomból küldte Gyuri az üzenetet tőlem.

Hogy évekkkel ezelőtt miért nem szólt erről?

Mert Gyula ezt titokként bízta rá! – Ezért veszekedtek! Gyula állandóan félt a betegségtől, azért se mert Neked szólni.

Eőrsi Tóth Júliával az akkor megjelent regény [ÁLDOTT VIDÉK, 1924] miatt kellett beszélni, azaz kellett volna. T. i. annak a nőnek a regényét agyonhallgatta a kritika, és az Eőrsi Tóth Júlia azt hitte, Juhász és barátai csinálták ezt a hallgatást. Ismétlem, csak kellett volna, mert időközben az író is belátta, hogy csúnyán megbukott az írásával.

Irmuskám, ne izgasd magadat a sok „Miért így” és „Miért nem?” kérdésekkel. Egy felelettel zárd le a töprengéseidet; mert Juhász Gyula az örülésg szeretett Téged.

A leveledet olvasva, egy pillanatra megrázott, talán nem kellett volna nekem se elmondanom a titkot, amit Gyuri úgy tudott őrizni!

De azután így morfondíroztam: Neked és egyedül neked van ahhoz jussod, és Te ne tudj erről?

Amikor csak időd, kedved van, írj. Igazán szívesen hallgatlak. Úgy elképzelem a Gyuri beszélgetései után a Kárász utcai összejöveteleket!

A múlt napokban Juhász Gyula verseit szavalták a rádióban. Nem tudtam megszabadulni egy képtől. Kórszakállas férfi simogatta egy előtte ülő vékony nő fejét, és mind a két alak mosolygott.

Mikor vége volt az előadásnak, szétfoslott a kép is.

Azóta örülök, hogy írtam Neked.

Kérdeztem is Gyurit, vajjon Te milyen alak vagy? Hát Titeket láttalak.

Most már Te is hidd el az igazat!

Juhász Gyula is megnyugodva vette tudomásul, hogy lelepleztem.

Gyurka tiszteletteljes kézcsokkal üdvözl. Kéri, ne haragudj, hogy ő nem írt, ha talán festő volna, jobban kedvelné a betűket.

És ha már én úgy kisajátítottalak Téged, nem akarja a kedvem szegni, beszélgessek csak nyugodtan Veled.

Hát szeretettel ölel

T. Gizi

Bakáts utca 5. fszt. 2.

Kézírási levél. (Kilényi-gyűjtemény, 5/45.)

„felelek én a kérdéseidre”: Kilényi Irma Terescsényinéhez írt válaszlevele lappang, vagy megsemmisült.

Eörsi Tóth Júlia (1889–1958): tanár, az első világháború előtt és alatt a *Világ* című napilap munkatársa. 1914 márciusában újságíróként kereste föl a Rókus-kórházban lábadozó Juhász Gyulát, aki előzőleg a pesti Nemzeti Szállóban mellbe lőtte magát. Kapcsolatuk ekkortól mélyült el: az Anna-versek után Júliához szóltak a törődésért hálás Juhász költeményei. A jó házból való, vakbuzgóan vallásos budai úrilány a nagy visszatérést szimbolizáló *KÉSŐ SZÜRET* (1918) című kötet verseinek kiválasztásában és közreadásában is segítségére volt a költőnek. Júlia hiába várta, hogy Juhász elveszi feleségül. 1918 őszén – valószínűleg a költő baloldali aktivizálódásától visszarettenve – elmaradt mellőle, viszont 1924-ben *ÁLDOTT VIDÉKEN* címmel sértett, bosszúsomjas indítatású kulcsregényt írt kapcsolatukról, melyben durva-visszataszító képet festett a szerinte betegesen az anyjához kötődő, házasságról hallani sem akaró költőről. Juhász Gyula halála után húsz évvel Eörsi Júlia már egészen másképp idézte föl a költőhöz fűződő kapcsolatát. Új könyvében (*TÍED A SÍRIG. EMLÉKEIM JUHÁSZ GYULÁRÓL*. Szeged, 1957) azt állította – vitatható dokumentumra hivatkozva –, hogy 1918. március 20-án zárt körben, tanúk előtt egyházi házasságot kötöttek, s a titkos frigy miatt méltán tekintheti magát a halála után ünnepelt költő özvegyének, aki kiemelt állami ellátásra jogosult. (Anyagi igényét a közbenjáró irodalmároknak, illetékesnek érzett politikusoknak írt leveleiben is megismételte.) Az előnyös nyugdíj kedvéért született „dokumentumregény” irodalmi hozadékának csak azok a közzétett Juhász-levelek tekinthetők, amelyeket a szerző a házukat ért háborús bombatámadást követően épségben kimentett a lakásából. Sajnos, az utólagos válogatás gyanúját egy ilyen, bizonyíthatatlan hivatkozás sem képes eloszlatni. (Irodalom: Dénes Zsófia: *E. J.-RÓL, JUHÁSZ GYULA HÉTVERSES MŰSZÁJÁRÓL*. *Kortárs*, 1971. 12. sz.; Péter László: *ANNÁK, SZERELMEK. NŐALAKOK JUHÁSZ GYULA KÖLTÉSZETÉBEN*. Szeged, 1983.)

Szabó Lőrinc – Kilényi Irmának

Budapest, 1939. április 14.

Kedves Kilényi Irma!

Nagyon röstellem, hogy január közepén küldött levelére és körülbelül egy hónappal ezelőtt megkapott sürgetésére csak most válaszolok. Rettenetesen el voltam foglalva, anyagi és egyéb külső bajokon kívül most már betegség is gyötört. Nem nagy betegség,

de nagyon kellemetlen: egy úgynevezett belső szemölcs támadt a jobb sarkamon, azt operálták, már kétszer is. Az operáció szó nagyon ünnepélyes, viszont mégis komolyan kellett venni, hiszen a második, alaposabb vágás után tizenkét napig fekdülnöm kellett.

Ma jöttem be a betegség óta először a szerkesztőségbe. Rögtön elővettem a levelét, nyomta a lelkemet. Nagyon köszönöm, hogy megtisztelt bizalmával és annak az értékes adatnak a közlésével, amelyet a Terescsényiné leveléből olvasok. (A levelet, mint kérte, mellékelten most visszaküldöm.) Tulajdonképpen nem lepott meg, amit Terescsényiné ír. A magam részéről azonban nem tudok érdemleges emlékekkel hozzájárulni a levél tartalmához. Amit Terescsényiné ír, az olyan világos, olyan egyértelmű, hogy amellet nem számít az én kis emlékadatom, bár jólesett látni, hogy a sejtésem jó irányban mozgott. Juhász Gyula énnekem nem nevezte meg Magát, mint olyasvalakit, akit a menyasszonyának kéne tekintenie, de a leghatározottabban emlékszem rá, hogy homályos körülírásai arról a bizonyos lányról csak Magára vonatkozhattak. Ez az ügy nem tartozott – hogy úgy mondjam – a centrális témáink közé, bizonyára ezért nem részletezte. De még egyszer mondom, úgy akkor, mint később mindig, a leghatározottabban azt az impressziót keltette bennem, hogy Magára gondolt. Azt, hogy az Isten büntetése alatt vérbajt vagy vérbajgyanút értett, már közöltem Magával, és Maga megcáfolta.

Minden jót kíván, bocsánatot kér és kezeit csókolja igaz híve:

Szabó Lőrinc

Gépirásos levél *Az Est*, a *Magyarország* és a *Pesti Napló* közös levélpapírján, autográf aláírással. (Kilényi-gyűjtemény 5/14.)

„*azt az impressziót keltette bennem, hogy Magára gondolt*”: tudhatták ezt a szegedi újságíró barátok is, köztük Magyar László, aki ekkor gyűjtötte az anyagot *MILYEN VOLT SZÓKESÉGE* című könyvéhez, melyben Juhász Gyula „remeteévei” után nyomozva Kilényi Irma szerepét is szeretne volna hangsúlyossá tenni, de Irma 1942. február 3-án kelt levelében lebeszélte tervéről. „*Kedves Magyar Laci! [...] Valamire szeretném Magát igen komolyan megkérni: hagyjon ki engem teljesen a készülő írásából. Szeretném, ha még csak a háttérben sem állanék. Észrevehette, hogy a Leányotthonbeli vasárnap délutánokról semmi adatot nem küldtem, s ez tendenciózus volt. Nagyon izléstelen és finomtalan dolog volna ezt ma megírni; majd ha meghaltam, akkor csinálhatnak, amit akarnak, de ma ez igazán nem vallana jó ízlésre, hogy én informáljam Magát, mint író, az én Juhász Gyulával való barátságom részleteiről. Különbön is ez valami olyan dolog volt, amiről Szomoró Dező azt szokta mondani: ez olyan, hogy már nem is létezik. S maga tudhatja legjobban, hogy sok minden igaz sem volt – ez is csak a betegségének egyik póza lehetett, higgye el! Így nagyon kérem, térjen e fölött napirendre, valahogy zavarná az egész műnek a hangulatát, sehoggy sem illene bele egy elérhetetlen, nagy, ideális szerelem után (ami az Anna-korszak volt) egy ilyen motíválhatatlan, földöntúli barátság. Maga biztosan megérti, mit akarok mondani, s ehhez tartja magát. [...]*” (In: JGYE, 560.)

Magyar László – Kilényi Irmának

[Budapest.] 1942. január 27.

Önagysága
Kilényi Irma úrhölgynek
Szeged

Kedves Kilényi,
legutóbbi levelét azért nem köszöntem meg, mert úgy volt, hogy most vasárnap leutazom Szegedre, és gondoltam, akkor majd személyesen mondom el a köszönömöt. De köz-

bejöttek az ismert akadályok, főleg a vasúti korlátozás, és ezért le kellett mondanom az utazás tervéről. A köszönetet így írásban adom.

A napokban levelet kaptam Váradról, Tabéry Gézától, aki azt írja, hogy a Juhász-írásom tervét nagy örömmel fogadták illetékes helyen, és üzenik, hogy a tervet a lehető leggyorsabban váltsam valóra, mert szeretnék minél előbb megjelentetni a remeteévek regényes históriáját. Már meg is kezdeném az írást, mert benne vagyok erőst a témában, de még hiányzik néhány nagyon fontos adatom hozzá. Magát, mint Juhász Gyula életének leghivatottabb és legtájékozottabb nyilvántartóját kérem meg, hogy válaszoljon a lehető legsürgősebben az itt következő kérdésekre:

1. Juhász Gyula megbetegedésének pontos ideje, helyesebben pontosan mikor és hogyan kezdődött nála a betegség.

2. Mikor és meddig volt Bécsben? Ott kikkel érintkezett, általában mit csinált?

3. Mikor kapta meg a Baumgarten-díjat?

4. Hogyan született meg a házépítés gondolata? Mikor kezdték meg a ház építését? Hol van ez a ház? És milyen?

5. Anna mikor volt Szegeden, és hogyan folyt le a találkozása Gyulával?

6. Általában kellenének az Annára vonatkozó összes adatok. (Szerepköre, a váradi dátumok, élete, halála.)

7. Gyula mikor melyik intézetben volt, és mikor bújt el az anyjánál?

8. Mikor költöztek ki az Ipar u. 13. sz. házból, és mikor bontották le ezt az öreg házat?

9. Apjának foglalkozása, neve, nagyapjának foglalkozása, neve és az anyai ág adatai.

10. Mikor látogatta meg Szegeden Kosztolányi, Karinty, mikor volt a jubileum (Babits), kapcsolata József Attilával.

11. Van-e a levélhagyatékban levél és fénykép Annától? Levelezett-e Annával?

12. Végül nagyon érdekelnének azoknak a vasárnapi internátusi összejöveteleknek az adatai is.

Szóval: rengeteg adat kellene. Szinte restelkedve merem megkérni az óriási szíves-ségre, de tudom, hogy jó helyre fordulok, és hogy Juhász emlékéről lévén szó – szívesen lesz a segítségemre. Az Anna-látogatás körülményeit jó lenne talán Juhász néninél vagy Kónignénél tisztázni. Ha azonban ennek valami akadálya lenne, esetleg magam fordulnék levélileg hozzájuk, bár azt hiszem, hogy ilyen módon nehezebben menne a dolog.

Ne haragudjon, drága Kilényi, hogy ilyen sok és kényes tennivalóval terhelem, de nagyon kérem, legyen jó szívvel a segítségemre, mint amilyen lelkesedéssel én szolgálok minden alkalommal és minden rendelkezésemre álló téren a Juhász-kultuszt. (Talán felfedezte a Kurirban a váradi Juhász-ünnep tervéről közölt híradásomat. Az ám, hogyan haladnak az előkészületek?)

Szíveségét előre is hálás szívvel köszöni, és válaszát szívrepesve várja kézcsókkal tisztelő híve:

Magyar László

Nb. Kérem, válaszát ne a Kurirhoz címezze, mert itt igen könnyen elkallódik a levél, hanem a lakásomra. Bpest, III. Ürömi u. 30/32. III. em. 6.

Géppel írt levél, autográf aláírással, az *Esti Kurir* céges borítékában. (Kilényi-gyűjtemény, 4/40.)

„szeretnék minél előbb megjelentetni a remeteévek regényes históriáját”: Magyar László MÍLYEN VOLT SZÓKESÉGE című könyve – Tabéry Géza előszavával – 1942-ben jelent meg az Erdélyi Egyetemes Könyvtár kiadásában.

„Hogyan született meg a házépítés gondolata?": Juhász Gyula édesanyja szeretne volna meglepni a fiát azzal, hogy a Fodor utcai szűk lakásból tágasabb, nyugalmasabb otthonba költözik vele. 1936 nyarán vásárolt egy kis házat Újszegeden, felújíttatta, s úgy időztette az építkezést, hogy 1937 májusában átköltözhesse Erzsébet királyasszony ligetébe. A költő azonban sohasem léphette át a neki szánt kertes családi ház küszöbét.

„mikor bontották le ezt az öreg házat?": Juhász Gyula EGY HÁZ című versében siratta el szülőházát, amelyet városrendezési okok miatt lebontottak. (Megjelent a *Délmagyarország* 1926. június 26-i számában, Parobek Lajos (1896–1948) szegedi festőművésznek ajánlva, aki abban a stádiumban festette meg az Ipar utcai földszintes házat, amikor az épülő Fogadalmi templom tornyai már látszottak a szanalásra kijelölt épület mögött. Helyén most a szegedi orvosi klinikai blokk áll, s a gyógyintézet falán emléktábla hirdeti, hogy ott állt a költő egykori otthona. (JGYÖM, 3. 15., 291.)

„mikor volt a jubileum (Babits)": Magyar László valószínűleg Juhász Gyula 25. költői jubileumára céloz. Ez alkalomból 1923 májusában Babits Mihály és Kosztolányi Dezső is ellátogatott Szegedre, hogy felköszöntsék egykori egyetemi társukat.

„Az Anna-látogatás körülményei": Sárvári Anna 1917-es látogatásáról lehet szó, amikor az egykori múzsa meglátogatta a Moravcsik-klinikán fekvő Juhász Gyulát, és a beteg, szégyellve állapotát, hátat fordított neki. Ugyanakkor a költő élete végéig a tárcájában hordta a színész nő fekete kalapos fényképét, amelyet az immár közeledni vágyó Anna így dedikált neki: „*A drága Gyulának régi meleg szeretettel – 1915. szept. 11. Anna.*” (Lásd: Péter László: *ÍGY ÉLT JUHÁSZ GYULA*. Móra, 1980. 116., illetve 97.)

Magyar László – Kilényi Irmának

Budapest, 1942. február 6.

Kedves Kilényi!

Bizony, paraszt voltam kicsit, amiért ilyen soká halogattam a köszönetet az elküldött és kézhez kapott Juhász-dolgokért. De most pótolom, amikor már 3-án írt levelét is megkaptam.

Raffy Ádám volt itt Pesten néhány napig. Azt hiszem, ismeri, ő is mondta, hogy Várad nagy lelkesedéssel készül a Juhász-ünnepre, és hogy Tabéry fáradhatatlan agitátora az ügynek.

Szubjektív kívánságának teljesítése kicsit bajos lesz, de azért megpróbálom. Juhász Gyula életét szinte lehetetlen elképzelni és érzékeltetni a „titkáró” személyének teljes kikapcsolásával, de azt hiszem, a kívánsága nem is erre irányul, hanem annak a Terescsényiné-fele „ajándék”-nak a megírására, illetve elhallgatására. Ez a motívum tényleg nem illene bele az elképzelt kompozícióba.

A relikviákra természetesen nagyon vigyázok. Ha szüksége lenne rá, mielőtt kiszedtem belőle a szükséges adatokat, értesítsen, és rögtön visszaküldöm, de jobb szeretném, ha végig, mármint a munkám végéig itt maradhatna, mert megtörténhetik, hogy munka közben kell majd még pótlásokért átnézegetnem az írásokat. Most nagyon benne vagyok a dologban, azt hiszem, rövidesen már meg is kezdem az írást fizikailag is. Egyelőre az agyilag és lelkileg való komponálgatásnál tartok.

A kedvességét még egyszer nagyon hálásan köszönöm, és kérem, hogy ha mégis megtudhatna valamit Anna szegedi látogatásának körülményeiről, közölje velem. Tanácsára én ugyanis nem írtam Juhászéknak.

A Kurirt, amelyben megjelentek a váradi ünnepélyt beharangozó sorok, itt küldöm. Kézcsókkal:

Magyar László

Az *Esti Kurir* céges levélpapírján és borítékában, géppel írt, autográf aláírású levél. (Kilényi-gyűjtemény, 4/40.)

Raffy Ádám (1898–1961): orvos, regényíró. 1925-től Aradon, 1938-tól Nagyváradon élt. Számos életregényt írt (Giordano Brunóról, Paracelsusról, Eleonora Dusérről stb.). 1940–1942 között Relle Pállal együtt szerkesztette az *ÖRÖK BETŰK* című antológiát és az Erdélyi Egyetemes Könyvtár kiadásában megjelent műveket, köztük Magyar László *MILYEN VOLT SZŐKESÉGE* című kötetét is.

Rózsahegyi Kálmánné – Kilényi Irmának

[Budapest,] 1942. [?]

Mélyen tisztelt kedves Titkárnő!

Férjem ma fotókópiát készített a beküldött újságról. Mélyen meghatva köszönjük Önnek mind a ketten ezt a rendkívül figyelmes gesztusát, és mélyen meghatva olvastuk a csodálatosan megírt, mindenkifőlött költői munkát, mely így most egyik fő-fő ékessége lesz a férjem gazdag emlékeinek. –

Amint az újságot visszakapja – férjem fog írni Önnek – ő akarja megköszönni ezt a kivételes ajándékot – és ír valamit – a cikkre vonatkozik – és talán még egyszer szintén érdekes lesz azok számára, kik az igaz művészetben hisznek.

Autográf, keltezetlen levél. (Kilényi-gyűjtemény, MS 4/95.)

Rózsahegyi Kálmánné szül. Hevesi Angéla 1909-ben közösen alapította meg a színművész férj nevével intézményesített színiiskolát.

„a beküldött újságról”: Kilényi Irma elküldte a művésznek Juhász Gyula korábbi cikkét, melyet Rózsahegyi Kálmánról írt a *Délmagyarország* 1926. február 19-i számában. (Szövegét lásd: JGYÖM, 7. PRÓZAI ÍRÁSOK, 1923–1926. Sajtó alá rendezte Ilia Mihály. Akadémiai Kiadó, 1969. 244–246.)

Rózsahegyi Kálmán – Kilényi Irmának

[Budapest,] 1942. március 24.

Mélyen tisztelt Titkárnő!

Nagy hálával köszönöm Önnek figyelmét a csodálatosan szép irodalmi értékű cikkért, melyről valóban nem tudtam. Azt tudtam, míg élt Juhász Gyula, tisztelt és becsült engem, de hogy ennek ilyen dokumentuma maradt hátra, ez csak most, az Ön által jutott tudomásomra.

Van egy levelesládám – tele érdekes és sok értékes emlékekkel – ezek közé került Juhász Gyula, a nagy költő vezércikke, mely számomra felbecsülhetetlen értéket – és ma vigaszt is jelent.

Felésem már jelezte Önnek – hogy lesz valami közölnivalóm a cikkekre vonatkozólag, íme, betartom, amit ő ígért.

Ha ma élne Juhász Gyula, több okból nem írhatta volna meg ezt a vezércikket – és nem írhatta volna meg így azért sem, mert azóta, vagyis mostanában, mikor a papírok beszélnek – és a múzsák hallgatnak –, kiderült, ki kellett derülnie – hogy én mi fán termettem...

Régebben, mikor a tehetség maga elég volt az érvényesüléshez, nem bolygatták ezt – Juhász Gyula sem bolygatta, sőt – emberi és művészi megértéssel kezelte. De azóta kiderült, hogy én – az állatokat megillető jelzés mintájára: „félvér vagyok”!

A cikk írója, a nagy költő, ha ezt tudja, bizonyára ezen az alapon keresi és találja meg az én magyarságom biológiai alapját és okát! De milyen felemelő és mélyen megható, hogy így is elfogadott – elismert és magyarnak tartott!

Az aktuális kutatások alapján t. i. kitudódott, hogy én egy Békés megyei gazdaembernek, illetve parasztnak természetes fia vagyok. Úgy hívták: Uhrin József. Endrőd község bírása volt. Drága Anyám zsidó volt, és ezt soha semmiért se szégyellni, se megtagadni nem fogom – és áldom a haló porát is.

Apám is meghalt, de az összes ma élő rokonai közjegyzői írással igazolták, hogy én az ő fia vagyok.

Ez az írás kellett, mert ha ez nincs – egyáltalában nem engednek színpadra – (igaz, most már ezzel se – se színpadra – se a filmhez – se a rádióhoz!)

Ezt az írást Endrőd község adta ki, a falu, ahol születtem, ahol ismernek, szeretnek és mindig megbecsültek, ahol tudták, hogy a kis „senki-gyerekből” lettem azzá – aki lettem! És tőlük kaptam életem legnagyobb megtiszteltetését, mikor 1926-ban megválasztották a község díszpolgárává!

Talán mindez nem is érdekelheti Önt, kérem elnézését – de az Ön által elküldött újságcikk váltotta ki belőlem ezt az írást, így hát vállalnia kell. És nagyon megkérem, vállalja el azt is, hogy leveletem teljesen magánlevélnek minősíti és kezeli, de ha van rá alkalom és lehetőség – és nem szerénység, amit kérek – tegye Juhász Gyula írása mellé!

Nem tudom Önnek eléggé megköszönni figyelmét – mert mondhatatlanul büszke vagyok erre az írásra – és meghatva-boldogan olvasom most, mikor meg akarják semmisíteni nemcsak a jelenem, de becsületes, magyar értékű, művészi múltamat is.

Maradok őszinte, tisztelő híve:

Rózsahelyi Kálmán
a Nemzeti Színház örökös tagja.
Őnagysága Kilényi Irma úrhölgynek
Szeged

Gépirásos levél, autográf aláírás és címzés a gépirat végén. (Kilényi-gyűjtemény, 4/95.)

Rózsahelyi Kálmán (1873–1961) színművész. 1900-tól 1935-ös nyugdíjazásáig a Nemzeti Színház társulatában játszott; 1923-tól a Nemzeti Színház örökös tagjának választották. A Rózsahelyi-színiiskola vezetője volt.

Tessitori Nóra – Kilényi Irmának

[1942. július 13. – Postabélyegző]

Drága Irmám! Ezt a kettős édes kicsi gyökeres fenyőcsemetét a Juhász Gyula sírjára szánom – a kertész szerint máris el lehet ültetni, ha nem fagyott a talaj – jó mélyen beásni és a töve körétől felmagasítani a földet egészen az első ágakig. Egyelőre nem szabad öntözni – csak tavasszal! Addig is ½ méter átmérőjű ládába (mélybe!) vagy mélyceberbe ültess el, minden egyébről levélben beszél szerető – Nórád

Postai csomag feladóvevénye, autográf üzenettel. (Kilényi-gyűjtemény, 5/48.)

Kilényi Irma – Zolnai Bélának

Szeged, 1943. november 28.

Kedves Professzor Úr!

Megígértem a Courteline-interjú – most küldöm hát. Bár a Juhász-cikket én is megkaphatnám ilyen hamar!

Három nagyszerű Juhász-tanulmányt találtam Kiss Józsefről és a régi Hétről, de hát nincs hol leköszölni.

Az új Juhász-köteteken erősen dolgozik Tolnai Gábor. – Képzelve, a Singer és Wolfnernál Szondy György debreceni tankerületi főigazgatónak egy ifjúsági regénye jelent meg „A bőrmédália lovagjai” címen, a főhős nő modellje – én vagyok! Persze, 12-13 [éves] koromban, de így annál meghatóbb most olvasni a gyerekkori élményeket, őszülő fej-
jel és rozoga alvással...

A szegedi színtársulat erősen készülődik Sík Sándor szerdai bemutatójára; én is kíváncsi vagyok s megnézem, vajjon a tornyok mind az égig érnek?!

Szíves köszöntéssel:

Kilényi

Juhász Gyula városa, 1943. XI. 28.

Kárász u. 14.

Autográf levél. (MTA Kézirattár, MS 4124/496.)

„a Courteline-interjú”: Georges Courteline (1858–1929): francia író, drámaíró. Kilényi Irma – valószínűleg Zolnai Béla kérésére – lefordított egy francia nyelvű cikket, mely Courteline-nel vagy róla készült.

„Három nagyszerű Juhász-tanulmányt találtam Kiss Józsefről”: Kiss József (1843–1921) költőt, *A Hét* szerkesztőjét Juhász Gyula különösen kedvelte, mert ő „fedezte föl”, és szívesen közölte verseit lapjában. Kapcsolatukról Juhász Gyula a *Szegedi Napló* 1922. január 22-i számában, CSEVEGÉS című írásában számolt be, három nappal később pedig a szegedi Kereskedelmi és Iparkamarában emlékezett meg az 1921 szilveszterén elhunyt költőről. (JGYÖM, 6. 428–434., 681.) Több verset is írt a tiszteletére: KISS JÓZSEFNEK ([1919] JGYÖM, 1. 77.), ÖREG KÖLTŐNEK ([1909] JGYÖM, 1. 228.), NEFELEJCS KISS JÓZSEF SÍRJÁRA ([1924] JGYÖM, 2. 338–339.). (Lásd: Komlóssy Ákos: KISS JÓZSEF ÉS JUHÁSZ GYULA KÖLTÉSZETÉNEK ROKON VONÁSAL. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1968. 72. évf. 6. füzet, 679–681.)

Tolnai Gábor (1910–1990): irodalomtörténész, a Szegedi Fiatalkor Művészeti Kollégiumának alapító tagja.

„Szondy György debreceni tankerületi főigazgató”: azonos azzal a „Szondy Gyurkával”, akit Kilényi Irma Kosztolányinének 1937. november 15-én írt levelében említett.

„Sík Sándor szerdai bemutatója”: AZ ÉGIGÉRŐ TORONY Sík Sándor utolsó drámája volt, amelyet 1943 telén mutatott be a szegedi színház. Szövege A KETTŐS VÉGTÉLEN című gyűjteményes kötetben (Ecclesia, 1969) olvasható.

Kilényi Irma – Bauer Hildának

Szeged, 1944. március 12.

Hildám, drága, valami a Te postádnál nem stimmel: nincs két hete, hogy hosszú, többoldalas levélben számoltam be Neked rólunk, s nem kaptad kézhez. Pick Vera pedig már 3-4 hete küldött címedre egy doboz tojást, s Móric folyton kérdezi, nem-e írsz róla,

mert restelli Tőled kérdezni, hogy megkaptad-e? Nagyon bántana, ha elkallódnának leveleim, vagy illetéktelen kézbe kerülnének. Indítsd meg a nyomozást, s nyugtass meg aztán!

Sok bajunk, gondunk van, nagyon kétségbeesett lelkiállapotban élünk. Ugyanaz az aggodalom, ami ott fenn, nálatok is, gyötri a szíveket. S most ehhez járul még, hogy Rikim szemei meggyöngültek, pár hétig mindent fátyolosan látott, én olvastam fel, írtam helyette, valami 6-8 szemüveget csináltatott, s egyikkel sem látott. Most kicsit jobban van, de felmegy Pestre Imre professzorhoz, alaposan megvizsgáltatja a szemeit.

Nekem meg a fogaim lazultak meg, alig tudtam már enni velük, most Eidus egypárat kirángatott, s hétfőn már kész lesz helyettük egy testhezálló, koromat megillető, pár száz pengőmbe kerülő protézis, ami mind kétségbe ejt, mert a kikerülhetetlen öregséget vetíti felém... S különben is oly sokat szenvedek éjszakai álmatlanság, hevületek, kis ájulásszerű rosszulletek, ideges feszültség, ingerlékenység, sírásra való hajlam kis dolgokért – mind-mind mutatja, hogy megszűnök nő lenni... Pedig ha jól meggondolom, nem is voltam nő tulajdonképpen: sem férjem, sem gyermekem, mindent szétforgácsoltam idegenekre, mindenemet csak adtam, s mire egyedül maradok, nem kapok senkitől semmit. – S mégis, enyéme a schilleri sorok: „Königin, das leben is doch so schön!” Hildám, Te s egyedül Te megérted: mert Neked is oly kincses-szép volt a fiatalságod, mert Te is annyi szép könyv, muzsika, harmónia, barátság, meleg otthon fényét gyűjtötted magadba, mint egy kondenzátorba, a későbbi időkre, mint én! Most már én ebből élek. – Tegnap Rikinél volt dr. Krammer tanár felesége, s Riki említette, hogy Te szeretnél az ő villájukban lakni a nyáron, s erre boldogan felkiáltott: „Hisz akkor én elutazhatok a nyáron nyugodtan!” A férje tudniillik úgy el van foglalva, egész nap a városban, főiskolán tanít, este irodalmi munkát folytat, s nem volt alkalma még ezt közölni vele. De ügye, Kisanyám, már június végén jössz? És nálunk fogsz vacsorkázni (így hívjuk, mert olyan egyszerű és minimális, hogy kicsinyíteni kell!), és a mi drága, meleg balkonunkon sokat fogunk beszélgetni, és – szeretjük egymást. – Oly egyszerű ez az élet, s olyan könnyű lenne szépen élni s boldognak lenni, ha az emberek ezt tudnák!

Te, Hilda, ne pletykáld el, de Mariskánk észrevehetőleg féltékeny Rád! Nála voltunk többen teán egy vasárnap, s akkor észrevettem. Melanie néninek kiabáltam sokat a fülébe, s mikor elmentünk, dicsérte, hogy milyen jószívű vagyok, s akkor tudta meg Mariskától, hogy véletlenül árjának születtem (tudtomon és akaratomon kívül, megkérdezésem nélkül), s roppant elcsodálkozott: „Hát akkor mért sajnálja úgy a zsidókat?!” – Különben Mariska oly szép és fiatal, nem tudom, mi fűti, de irigylem! – Pedig annyi baja, gondja van Laci miatt is. Iluska a Tóth-szanatóriumban fekszik, olyan rosszul néz ki az a kis asszonyka.

Juhász Néni március 14-én lesz 82 éves, oly megrázó jelenetem volt pénteken vele: egyedül voltunk, Margitka egyházi kórusban próbált, s megölelt, s azt mondta, engem szeret legjobban a földön, ne tekintsem a nagy korkülönbséget, ami köztünk van, s legyek az ő barátnője...

Szomorj miatt is sokat gyötröm magam, ha egészségesen hazamegy a kórházból, mi lesz vele, kezdődik a magánosság, az ínség, a folytonos halálfélelem. Oly sziporkázóan szellemes levelet írt még pár hete, hogy az egész környezetem kacagott rajta!

Drága Hildám, vaját nem kaptunk, mert Purimra a falusi asszonyok felvásároltak mindent, sem húst, sem tojást nem bírtunk szerezni. Talán a jövő héten kapunk vaját, nekünk is hiányzik, de főleg a tej, ami szintén nincs.

Pickékkal gyakran találkozom, Móric mindig Rólad kérdezősködik. Ő állítja, hogy pár hónap múlva lesz rádiónk megint! –

Sok szeretettel ölel

Irmi
és
Riki

Kilényi Irma levelét a címzett mellékelte emlékiratához. In: Bauer Hilda: EMLÉKEIM. LEVELEK LUKÁCSHOZ. MTA Filozófiai Intézet Lukács Archívum, 1985. Szerkesztette, a képanyagot összeállította, az utószót és a jegyzeteket írta Lenkei Júlia. Függelék, 216–217.

Bauer Hilda (1887–1965): Balázs Béla (eredeti nevén Bauer Herbert) író, filmesztéta húga és Bauer Ervin biológus (Kaffka Margit második férjének) nővére. Szegeden született, s 1913-ig, amíg Pestre költözött, szoros barátságot ápolt a helybeli értelmiségiekkel, valamint bátyja művész és tudós kollégáival. Emlékiratában a Juhász családhoz és Kilényi Irmához fűződő baráti kapcsolatáról is beszámolt. (I. m. 29–32.) Utóbbiról följegyezte: „*Mikor J. Gy.-nek síremléket állítottak a szegedi temetőben, Irmí a fakeresztet, amely azelőtt a síron volt, hazahozta magához. Mikor 1943 novemberében néhány napra Szegedre utaztam, nála szálltam. Este lefekvés előtt behívott hálószobájába, és megmutatta nekem, hogy ezen a kereszten, mely párnája alá volt téve, alszik éjjelente. Én kissé megrémültem, szólni sem tudtam, mire Irmí azt mondta, hogy szegény Gyula annyit és olyan nagyon szenvedett, hogy ez a kis önsanyargatás semmi ahhoz képest. [...] Ha levelet írt, nem azt írta a dátumban, hogy Szeged, hanem »Juhász Gyula városa«.*” (I. m. 31–32.)

Vera: Pick Vera (1933): a szegedi szalámigyárat alapító Pick Márk (1843–1892) unokája; Pick Móric leánya. Ma Ottawában él a férjével, Gara Györggyel. Két lányuk és három unokájuk van.

Móric: Pick Móric (1883–1944): mérnök, építési vállalkozó, szalámigyáros. 1926 és 1938 között a részvénytársaság Bécs melletti, Alt Erlauban levő szalámigyárat vezette. Szegeden a Gutenberg u. 12. számú földszintes sarokház volt a Pick családé. Itt lakott Móric, mielőtt deportálták. Útban Bergen Belsenbe megverték, s 61 éves korában, február 17-én vérmérgezésben meghalt.

Imre professzor: ifj. Imre József (1884–1945) szemészprofesszor, id. Imre József (1851–1933) hódmezővásárhelyi, majd 1922–24 között a szegedi szemklinika professzorának fia. 1939-től haláláig a budapesti Szemészeti Klinika vezetője; számos világhírű műtéti újítás fűződik a nevéhez. Öccse, Sándor (1877–1945) a szegedi egyetemen a nevelélmélet professzora volt.

Eidus: Eidus Bentian (1880–1944): szegedi fogorvos, baráti kapcsolatban állt Móra Ferencsel, Juhász Gyulával, József Attilával, Radnóti Miklóssal. 1944 áprilisában letartóztatták, internálták; Auschwitzban pusztult el.

„*Königin, das leben is doch so schön!*”: idézet Schiller DON CARLOS című drámájából. Magyarul: „*Királynő! Istenem! Mégis gyönyörű az élet!*” (Vas István fordítása.)

dr. Krammer tanár: Krammer Jenő (1900–1973): irodalomtörténész, egyetemi tanár. 1939-től a háború végéig Szegeden tanított.

Juhász Néni: Juhász Gyula édesanyja.

Margitka: Juhász Margit, a költő húga.

„*Szomorj miatt is sokat gyöttröm magam*”: Bauer Hilda emlékei szerint Kilényi Irma „*mindenkin segíteni akart, főleg írókon. Mikor megtudta, hogy Szomorj Dezső inségben van, állandóan küldözte neki a legjobb falatokkal telt élelmiszercsomagokat (pedig nem volt sokja)*”. 1944-ben a zsidó származású polgárok jogfosztottsága idején Vajda Béláné (Riki) sem lehetett többé az optikai szaküzlet vezetője: a tulajdonos szerepét Kilényi Irma vette át, Vajdáné pedig munkatársként szerepelt a nyilvántartásban. „*Irmí, ez az ideges, túlérzékeny ember nagyon szenvedett a szörnyű viszonyok miatt, ahol lehetett, kiállt, segített, de végül is a német megszállás alatt, mikor deportálták barátait, azok gyerekeik sem tudott már segíteni...*” (Bauer Hilda: i. m. 32.) – A szegedi zsidóknak április 5-én tették kötelezővé a sárga csillag viselését, s május 22-től nyolc napon belül saját költségükön a kijelölt gettóba kellett költözniük. (Vajda Béláné is ekkor hagyta el otthonát; Kilényi Irma egyedül maradt az üzletben és a Kárász utcai lakásban.) Június 25–28. között három vonatot indítottak

Szegedről Auschwitzba; a második szerelvény egy részét Strasshofba, a harmadikat, 66 kitelepítéssel, Budapestre terelték. Összesen 2091 szegedi zsidó vált a holokauszt áldozatává, 612-en a munkaszolgálat során veszítették életüket. Mindössze 1500 deportált tért haza (köztük Vajda Béláné is), de nagyon sok túlélő később kivándorolt. (Forrás: *Somogyi Könyvtár*, http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/szegedi_zsidok/szegedi_zsidok.html.)

Purim: a zsidó törzsek egyiptomi kivonulására emlékező örömnemep, a „megmenekülés napja”. Az előírás szerint purimra legalább két embertársunknak adni kell kétféle, rögtöni fogyasztásra alkalmas ajándékot; a rászorulók pénz is kaphatnak.

Postumus postscriptum

Vajda Béláné – Pásztor Józsefnek

[Szeged], 1945 körül

Mikor 1944-ben a gettóba kerültem, 2-3 évre bőségesen elláttam mindennel. De gettóba került Békéscsabán élő leányom is, s Irma elutazott hozzá, hogy öt éves Anna és kilenc hónapos Juditka unokámat megmentse. Sikerült is neki a két kicsikét a gettóból kilopni. Boldogan hozta őket Szegedre. De a házbeliek közül valaki följelentette. Unokáimat a rendőrség visszazsuppolta a csabai gettóba, s az anyjukkal együtt az auschwitzi gázkamrában pusztultak el.

Lakásomban Irma egyedül maradt. Lesújtóan hatott rá, hogy unokáimat nem tudta megmenteni. Ismerőseinek folyton arról panaszkodott, hogy nem megy le falat a torkán. Augusztusban aztán felakasztotta magát.

Eltűnt egyebek között Irma húszéves munkájának felbecsülhetetlen értékű, pótolhatatlan eredménye: a Juhász Gyula-múzeum teljes anyaga. De pörök vannak folyamatban, és én hiszem, hogy ez a nagy irodalomtörténeti emlék méltó helyére fog még kerülni.

Gépirásos levél, borítékban, Pásztor Józsefnek címezve. Péter László tulajdona.

Vajda Béláné túlélte a holokausztot. Hazatérve Szegedre, ismerőseitől értesült barátnője utolsó hónapjairól és halálának körülményeiről. Erről tájékoztatta levelében a Kilényi Irma sorsa iránt érdeklődő Pásztor Józsefet (1885–1962), a *Délmagyarország* szerkesztőjét.

„*Békéscsabán élő leányom*”: Tauber Árpádné Vajda Lili (1906–1944)

„*az öt éves Anna*”: Tauber Anna (1939–1944).

„*a kilenc hónapos Juditka*”: Tauber Judit (1943–1944).

„*felakasztotta magát*”: Kilényi Irma holttestére saját „titkára”, az akkor még egyetemista Ertsey Péter talált rá 1944. augusztus 15-én, a Kárász u. 14. szám alatti, harmadik emeleti lakás erkélyén, s azonnal értesítette a rendőrséget. (Emlékcikkét lásd: Ertsey Péter: KILÉNYI, A TITKÁR. In: JGYE, 562–568.) A haláleset híre, nekrológgá formálva, a *Délmagyarország* 1944. augusztus 18-i számában jelent meg. – Ertsey később a *Tiszatáj* egyik alapítója és kiadója lett. Kapcsolatot tartott Márai Sándorral, aki 1947-es naplójegyzetében ironikus távolságtartással emlékezett meg a szegedi tragédiáról. „*Meglátogat E[rtsey], a szegedi költő, s elmondja K[ilényi]. I[rmá]-nak, Juhász Gyula hívének, titkárnőjének, rajongójának, utolsó bizalmasának halálát. Ez a nő – mint E., mint Szegeden néhányan – Juhász Gyula emlékének ígézetében élt. Gyűjtöttek mindent, ami a költőhöz tartozott, vallásos módon ápolták az őrlét, nagy költő emléket. E. maga is súlyosan pszichotikus, esztendőök előtt levelet írt nekem Szegedről, és bejelentette öngyilkossági tervét; talán depressziós, a mánia határán, talán skizoid, mindenesetre határeset. Juhász örült volt, K. I., E., mind a határesetek, ezért is vonzódtak*

hozzá, a betegség cinkosságával. Elmondja, hogy a zsidóüldözések idején K. I. – aki nem volt zsidó, de elhurcolták egy zsidó barátját, s ez teljesen felborította lelki egyensúlyát – felakasztotta magát. K. sokat levelezett Szomor Dezsővel, s különösen szerette ez írónak »Selyemzsinór« című elbeszélését. »Mikor megtaláltuk« – mondja [Ertsey], és idegbajosán vigyorog – »az erkélyen függött, selyemzsinóron... Így gyilkolnak az írók, egy szóval, egy ötlettel.« (In: Márai Sándor: A TELJES NAPLÓ, 1947. Sajtó alá rendezte Mészáros Tibor. Helikon, 2007. Idézi: Bíró-Balogh Tamás: MÁRAI SÁNDOR SZEGEDI „BARÁTJA”. Tiszatáj, 2008. 2. sz. 107–109.)

„pörök vannak folyamatban”: Kilényi Irma megmaradt és részben visszaszerzett hagyatéka 1962-ben került a szegedi Somogyi Károly Könyvtárba, a nevével jelzett különgyűjteménybe.

Zoltán Gábor

VÉRESMAJOR

Egy készülő regényből

– Vannak rossz álmaid?

Alányomtól kérdezem. Tízéves. Rosszálom-űzőt készített. Kéttenyérnyi karika, belefűzve színes szalagok. Indián eszköz.

- Mióta megcsináltam, nincsenek.
- Emlékszel rájuk?
- Egyre. A többi zagyvaság.

Nem akarja elmondani azt az egyet. Az ikertestvére, a fiú, hallja, amit beszélünk, és beleszól:

– Amikor koncentrációs táborba vitték.

– Miatta! – csattan fel a lányom. – A játszótéren voltunk, és odajött valaki, és kérdezte, hogy miért ilyen göndör a hajad, zsidó vagy? És akkor ez azt mondta, hogy az.

A lányom haja nem göndör. Egyenesebb nem is lehetne. Vékony szálú és szőke.

Ki mondta neki, hogy a zsidók között sok a göndör hajú? Nem én. Arról se tőlem értesült, hogy a koncentrációs táborba hurcoltakhoz neki valami köze lehet. Születésük előtt megbeszéltük az anyjkkal, hogy arról nem fogunk beszélni nekik. Én akartam így. Háromévesek voltak, amikor elváltunk, és az anyjuk azelőtt is, azután is sok mindent máshogy csinált, mint amiben a születésük előtt megállapodtunk. Igaz, én sem úgy viselkedtem, ahogy ő elképzelte. Amikor felemlítettem neki a megállapodásainkat, azt felelte, az még egy másik helyzet volt, akkor ő feltétlenül gyerekeket akart tőlem, ezért akármit kötöttem ki, mindenbe belement, viszont miután meglettek, az a természetes, ha úgy intézi a dolgukat, ahogyan ő érzi, hogy intéznie kell.

Ó az anya.

Ebben az esetben arról döntött, hogy beszél a zsidó ősről. Még ha nem is az ő ősei. Mikor mondta először? Kicsik voltak, mondjuk négy-öt évesek. Nem voltam jelen, nem hallottam, milyen szavakat használt, de azt, hogy *elégették*, biztosan mondta:

– A nagymamádat elégették.

A fiamtól hallottam viszont a szót, tőle tudtam meg, hogy megtudták.

– Azért égették el, mert zsidó volt. Igaz, hogy...?